

SVĚT PRO SOCHY EGYPTSKÉHO PANOVNÍKA
Fragmenty fajánsových výplní ze zádušního chrámu krále Neferefrea
Renata Landgráfová

V letech 1982 a 1984 objevili čeští egyptologové v prostoru zádušního chrámu krále 5. dynastie Neferefrea v Abúsíru kolem 2000 fragmentů fajánsových výplní. Blyštivě tyrkysová barva těchto křehkých předmětů budila od počátku pozornost, avšak jelikož se jednalo o první nález svého druhu, byla jeho interpretace značně obtížná.

Několik paralelních nálezů přesto existuje, v mnoha aspektech se však liší. Nejstarší je hrobová výbava královny Hetepheres II., matky slavného krále Chufua (Reisner 1955), která obsahovala několik vykládaných kusů nábytku, jako nosítka, baldachýn a různé skříňky. Počet zde nalezených výplní je však mnohem nižší a jejich motivy mnohem chudší než v případě Neferefrea. Výplně na posteli královny Hetepheres se omezují na rostlinný motiv, který se střídá se stylizovanými sokolími pery, na skříňkách se objevuje její titulatura, zobrazení sokola a jednou také panovník Snofru, její manžel, sedící na trůnu.

Druhým alespoň částečně analogickým nálezem je objev čtyř dřevěných ceremonálních nádob *hes* v tzv. pokladnicích zádušního chrámu krále Neferirkarea. Na počátku 20. století je zde objevil Ludwig Borchardt (Borchardt 1909). Tyto dřevěné nádoby byly bohatě vykládány fajánsovými výplněmi napodobujícími sokolí pera. Jedna z nich nesla po obvodu také jméno a tituly Neferirkarea. I v tomto případě je nález mnohem méně rozsáhlý než soubor výplní z chrámu krále Neferefrea, navíc tvar a motivy většiny z nich neodpovídají tomu, že by mohly zdobit nádoby – výplně jsou rovné (na nádobách konkávní či konvexní) a motivy jsou značně rozmanité a často figurální (zatímco motivy na nádobách se omezují na hieroglyfický nápis se jménem a tituly majitele a tzv. „pera“). Je však pravděpodobné, že alespoň několik podobných ceremonálních nádob v Neferefreově zádušním komplexu bylo.

Poslední paralelní nález tvoří fajánsové fragmenty ze zádušního komplexu královny Chentkaus v Abúsíru (Landgráfová 2004). Jedná se o přibližně sto zlomků, z nichž většina byla nalezena v roce 1980, rovněž českými egyptology. Tyto dva soubory nálezů, z chrámu krále Neferefrea a královny Chentkaus, je tedy nutno posuzovat společně.

Archeologická situace nám k vysvětlení funkce těchto výplní příliš nezapomůže, jelikož v případě Neferefrea byla většina fragmentů objevena v odpadních vrstvách skladních prostor chrámu, kam se pravděpodobně do-

staly později, kdy byly buď ony samy, či předměty, jež zdobily, odloženy či zahozeny. V chrámu královny Chentkaus byly výplně nalezeny rozptýlené po celém jeho prostoru, rovněž pravděpodobně v důsledku četného přenášení předmětů, jež původně zdobily.

Existují však epigrafické doklady, jež nám mohou pomoci pochopit význam těchto výplní v zádušním chrámu. Dva fragmenty z papyrového archivu královny Chentkaus II. zmiňují naa (skříňky) pro sochy. Fragment 28B zmiňuje naos se sochou, jehož veřeje jsou z importovaného dřeva zdobeného postavami. Jistá součást naa je popisována jako vykládaná lazuritem. Fragment 28D zmiňuje výzdobu naa: postavy, jež jej zdobí, jsou z lazuritu a elektra (Posener-Kriéger 1995).

Lazurit je polodrahokam tmavomodré barvy, Egypťané však velmi často nazývali slovem *chesebedž* (lazurit) rovněž egyptskou fajáns. Navíc papyry z archivu krále Neferirkarea rovněž zmiňují předměty vykládané lazuritem a elektrem (Posener-Kriéger 1976), nalezeny však byly dřevěné nádoby, zdobené fajánsí a pozlacenou bílou pastou, a několik dalších fajánsových výplní, jež k nádobám patřit nemohly. Zdá se tedy velmi pravděpodobné, že papyry z chrámu královny Chentkaus popisují dřevěné skříňky vykládané fajánsovými výplněmi. Podle svědectví papyrů bylo v zádušním chrámu královny Chentkaus nejméně 14 soch.

Z fajánsových výplní nalezených v zádušním chrámu královny Chentkaus II. je možno rekonstruovat její titulaturu (včetně neobvyklého titulu „matka dvou králů Horního a Dolního Egypta“) (Landgráfová 2000) a rosetu z květin podobných motivu, jež zdobí lůžko královny Hetepheres. Podobná roseta se nachází na reliéfu na vzestupné cestě krále Sahurea, kde, podle Borchardta, zdobí naos (Borchardt 1913, Bl. 44 dole).

V tomto kontextu jsou zajímavé rovněž motivy, s nimiž se setkáváme na fajánsových výplních krále Neferefre. Můžeme totiž říci, že se jedná o zjednodušenou verzi motivů reliéfní výzdoby zádušních chrámů panovníků Staré říše.

Výzdoba zádušních chrámů panovníků Staré říše byla striktně funkčního charakteru. Každá scéna měla svůj význam pro posmrtný život krále či pro jeho roli udržovatele světového řádu. Motivy tohoto výzdobného programu můžeme rozdělit do následujících kategorií (přehled jednotlivých scén vyskytujících se v zádušních chrámech panovníků Staré říše viz Stockfisch 2003; argumenty pro funkční klasifikaci reliéfní výzdoby viz Landgráfová 2004b):

- i. identifikace panovníka:** jména a tituly panovníka, zobrazení panovníka s královskými atributy, panovník na trůnu, panovník při „inspekci“;
- ii. přijetí panovníka božstvy:** scény kojení panovníka bohyní (která mu tak dodává sílu a zároveň je symbolicky znázorněna jako jeho matka), předávání života, obětí;

- iii. legitimizace panovníka:** scéna korunovace a očisty při korunovaci za asistence božstev, panovník provázen božstvy, svátek *Sed*;
- iv. panovník jako záruka řádu:** panovník při rituálním běhu, panovník obětující božstvům, panovník při návštěvě kaplí božstev, scéna sjednocení Obou zemí;
- iv.a. apotropaické scény:** zabíjení a rozšlapávání nepřátel, lovecké scény;
- v. zajištění posmrtného života panovníka:** procesí božstev, personifikací, menších božstev a nosičů obětín.

Dochovaná reliéfní výzdoba zádušních chrámů Staré říše je natolik fragmentární, že bohužel nemůžeme říci, zda se skutečně v každém z nich nacházela alespoň jedna scéna z každé této kategorie. Scény z fajánsových výplní krále Neferefre se však s tímto poněkud idealizovaným schématem značně shodují:

- i. identifikace panovníka:** kompletní Neferefreova jména a titulatura, Neferefre s královskými atributy pod ochranou božstev Horního a Dolního Egypta;
- ii. přijetí panovníka božstvy:** blíže bohužel neurčitelné scény Neferefre v kontaktu s ženskými i mužskými božstvy;
- iii. legitimizace panovníka:** scéna korunovace a očisty při korunovaci za asistence Hora a Sutecha, zjednodušené scény svátku *Sed* – Neferefre na trůnu v plášti svátku *Sed*, Neferefre při rituálním běhu s předmětem *mekes* v ruce;
- iv. panovník jako záruka řádu:** Neferefre při rituálním běhu, scéna sjednocení Obou zemí;
- iv.a. apotropaické scény:** nejsou doloženy;
- v. zajištění posmrtného života panovníka:** procesí božstev a tzv. nilských bůžků.

Nacházíme zde panovníka s jeho kompletní titulaturou, ochranná a další božstva, korunovaci a očistu panovníka (tyto rituály provádějí bohové Hor a Sutech jako bohové Horního a Dolního Egypta), či panovníka sedícího na trůnu před bohyní (její totožnost neznáme, jedná se však pravděpodobně o jednu z božských matek panovníka, Hathor, Bastet či Nebthet). Zajímavé jsou fragmenty se scénami z královského jubilea *sed*. Oproti rozsáhlým scénám znázorňujícím detailní průběh oslav svátku, jak se s nimi setkáváme na stěnách zádušních či slunečních chrámů Staré říše, obsahují fajánsové výplně jen zkratkovité, avšak o to charakterističtější scény. Vidíme panovníka sedícího na trůnu v typickém plášti svátku *sed*, či panovníka při rituálním běhu (účelem tohoto běhu bylo rituální obnovení sil egyptského vládce). Výplně obsahují podobně zkratkovitou verzi všech funkčně důležitých scén reliéfní výzdoby zádušních chrámů Staré říše.

Všech kromě jediné – apotropaické funkce, již obvykle zajišťovaly scény lovu a zabíjení nepřátel. Je však možné, že tuto funkci v Neferefreově chrámu plnily dřevěné sošky zajatců, jež zde byly nalezeny (Verner 1985).

Neferefreův chrám byl dokončen až po jeho smrti – a to z větší části z nepálených cihel. Jeho zdi byly omítnuty, avšak kromě náznaku malované geometrické výzdoby (červených a modrých čar) (výkopové deníky) nemáme žádné doklady o reliéfní či malované výzdobě jeho zdí. Chyběl zde tedy jeden velmi důležitý prvek zaručující panovníkovi nerušenou existenci na Onom světě a také zachování řádu egyptského světa. Reliéfní scény se doplňovaly se sochami panovníka, dá se říci, že v zádušním chrámu tvořily reliéfy kontext pro sochy. Lze si tedy představit, že v Neferefreově cihlovém chrámu nahrazovaly chybějící reliéfy scény složené z fajánsových výplní a zdobící naa, v nichž sochy stály.

Neferefreův chrám dostavěl jeho bratr Niuserre. Niuserre ovšem měl mnohem těžší úkol – před ním nestačili svůj chrám dostavět jeho otec Neferirkare, jeho matka Chentkaus II. a jeho bratr Neferefre. Společně se svým vlastním zádušním chrámem tak musel Niuserre postavit celkem čtyři zádušní chrámy. Lze si představit, že byl nucen sáhnout k levnějším, dostupnějším a rychlejším stavebním materiálům. Všechny chrámy kromě svého vlastního tak dostavěl ze sušených cihel. Mohl však připravit členy své rodiny o tak cennou výbavu na Onen svět, jakou byly scény, jež obvykle zdobily stěny chrámů? Ve fajánsi zdobených naích našel snadnou náhradu, symbolický význam blyštivě modré fajánse navíc ještě zvyšoval funkčnost těchto scén.

Literatura

Borchardt, Ludwig

1909 *Das Grabdenkmal des Königs Nefer-ir-ke³-Re^c*, Leipzig: Hinrichs.

1913 *Das Grabdenkmal des Königs S'a3bu-Re^c*, Leipzig: Hinrichs.

Landgráfová, Renata

2000 „Fragments of Faience Inlays with the Titulary of Khentkaus II.“, GM 177, s. 33–40;

2004a „Fragments of Faience Inlays from the Funerary Temple of Khentkaus II“, ZÄS 131/2, s. 134–155 (*v tisku*);

2004b Recenze „Stockfisch, *Untersuchungen zum Totenkult des ägyptischen Königs im Alten Reich. Die Dekoration der königlichen Totenkultanlagen*“, OLZ 99 (*v tisku*);

Posener-Kriéger, Paule

1976 *Les Archives du temple funéraire de Néferirkare-Kakai*, Le Caire: IFAO [Bibliothèque d'étude, 65];

1995 *Fragments de papyrus*, in: Verner (1995), s. 133–142;

Reisner, George Andrew

1955 *A history of the Giza Necropolis Vol. II: The tomb of Hetep-heres the mother of Cheops. A study of Egyptian civilisation in the Old Kingdom*, Cambridge: Harvard University Press.

Stockfisch, Dagmar

2003 *Untersuchungen zum Totenkult des ägyptischen Königs im Alten Reich. Die Dekoration der königlichen Totenkultanlagen*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač [Antiquitates. Archäologische Forschungsergebnisse 25];

Verner, Miroslav

1985 „Les statuettes de prisonniers en bois d'Abousir“, *Revue d'Égyptologie* 36, s. 145-153.

1995 *Abusir III. The Pyramid Complex of Khentkaus*, Praha: Academia a Universitatis Carolinae Pragensis.